

Buda Ferenc

Derű – ború

Tűnődések fehérről, feketéről V.

Különös játék olykor rá-rátekinteni egy ember életidejének évről évre szaporodó viszonyítási pontjaira. Kiváltképp akkor, ha az életidő a zárószakaszához közeledik. Ez lévén leginkább a kezem ügyében, ezúttal a magaméra vetek egy-két pillantást. No, lássuk csak:

Születésem esztendejében épp 88 éve múlt annak, hogy a Nemzeti dal s a tizenkét pont kinyomtatásával elkezdődött a magyar forradalom; 87 éve, hogy egy névtelen orosz dsidás halálra dőfte a fegyvertelen Petőfi Sándort, császári-cári összefogással leverték a magyar szabadságharcot, s Aradon kivégezték szabadságharcunk tizenhárom – magyar és nem magyar származású – tábornokát; 69 éve, hogy megtörtént a kiegyezés; három és fél évtized telt el a huszadik századból; 22 éve tört ki s 18 éve ért véget az első világháború, s mindössze 16 éve mondták ki első ízben a csonkító ítéletet Magyarország felett a Trianon-palotában. Születésem napjának reggelén hunyt el Kosztolányi Dezső, József Attila halála napján épp 13 hónapos voltam, s ha – mondjuk – idejekorán kezembe kerül Móricz Zsigmond valamely műve, azt még az író életében olvashattam volna.

Most pedig lépünk egy nagyot előre, s váltsunk nézőpontot:

Trianontól máig még hosszabb idő telt el, mint a szabadságharctól a születésemig: kevés híján 92 esztendő. (Boldi unokánk születéséig pedig hajszálra annyi: 87.) A második világháború végétől mostanáig 67, ötvenhattól számítva pedig még egyszer 56. Az a valami, amit a mindennapi szóhasználat rendszerváltásként emleget, 22 esztendővel ezelőtt ment végbe. Szinte egy kerek emberöltőnyi időszakasz ez: egyetlen személy – vagy akár egy egész család – életében lényeges, fontos változások következnek be ennyi idő alatt. Hogy mást ne mondjak: például megszületik s felnő a gyerek. (Eltekintek itt a többes szám használatától – az ma már nem jellemző.) Kérdés (vagy talán, sajnos, nem is kérdés): korábbi, azt megelőző állapotához képest az ország vajon felnőtté vált-e? Vagy csupán öreggé?

Hogy a költészet se maradjon ki a visszapillantó viszonyításból: 87 éve született (lám: még egy 87), s 34 éve távozott el közülünk Nagy László. Egyetlen unokája születését már nem érthette meg. (Közben csak úgy eszembe ötlött: mit szólna vajon László e mai világról? E mai világhoz?)

Ugyanazon év nyárkezdetén született meg harmadik lányunk, gyermekeink sorában a hatodik: az utolsó. Már az ő kisebbik fiacskája is betölti a második esztendőjét. Unokáink többségével együtt ő már a XXI. század szülötte; közülük csupán kettő az, aki még a letűnt XX. század utolsó évtizedében nyitotta rá szemét a napvilágra.

E mindinkább személyes vonásokat öltő kalkulációt azzal az úgyszintén magánjellegű adalékkal egészíteném ki, hogy a fenti viszonyítási számok és adatok – a Kosztolányihoz és József Attilához napra pontosan kapcsolódók kivételével – a feleségre is érvényesek: mindketten ugyanabban az esztendőben születtünk.

(Ám ebben a véletlenszerű egybeesésben kettőnk részéről semmiféle előzetes szándékot senki ne gyanítson.)

*

A gyerekkor – gyerekkorom – számomra ismeretlen udvarainak képzeletbeli, elváltozott világa merül fel emlékezetemben. Talán az mozgatta-lódította meg a fantáziámat, hogy akkoriban nemcsak a gyéribben, levegősebben beépült részekben, hanem a város tömör szívében, például a Vár utca környékén is akadtak kertes udvarok. Tudván tudtam, hogy az utcára néző házas telkek zárt során túl ott van egy másik utca, hasonló házak szorosán összezárt sorával, ám úgy képzeltem mégis, hogy a telekvégi kertek, amelyeket a nagy ritkán nyitva felejtett kapukon át rövid időre megpillanthattam, ezek a dúsan zöldelő bokrokkal, magasra nőtt színes virágokkal és metszetlen gyümölcsfákkal átláthatatlanul beültetett-benőtt kertek a valóságos tér korlátain és határain túlterjedve egy másik, a korábban már megszokotthoz képest idegen, titokzatos, s feltáratlan titkai és szokatlansága folytán kissé félelmetes világba vezetnek. Kettős érzés fogott el mindannyiszor a láttukon: a kalandvágyó, izgatott kíváncsiság, ami arra ösztökélt volna, hogy lépjem át a kerékvető közt feszülő láthatatlan választóvonalat, s vágjak neki az ismeretlennek, ám azzal egyidejűleg egy néven nevezhetetlen borzongás is – mi lesz velem, ha nem talállok vissza abból a ki tudja meddig mélyülő, sűrű zöld leplekkel, ágakkal-bogakkal burjánzó-sarjadozó útvesztőből a magam kevéssé izgalmas, ám határozottan, egyértelműen s józanul biztonságos közegébe. Anyámmal kézen fogva, talán úgy négy-öt évesen jártam először azokon az utcákon (legalábbis ekként emlékszem rá), első képzelgéseim is akkor kaptak – no, nem szárnyra: még csak lábra – bennem az idegen kertek láttán. Felnövekedvén, s már kíséret nélkül, számtalanszor megfordultam azon a környéken, s az eredetnél fakóbban s haloványabban ugyan, de színével s fonákával együtt felmerült bennem az a hajdani érzés. Megesett néha, hogy álmodtam is ezekkel a mesebeli másik világ mélyébe hívogató kertekkel. Ébren azonban többé már nem éreztem készletét, hogy oda belépjek: tudtam, hogy néhány tő félig-meddig elvirágzott rózsán, négy-öt ribiszkebokron, meggyfán, senyvedt szilvafán s az átellenes utcasor meg a tőszomszédos telek házainak kiábrándítóan közeli, pusztá falain kívül egyébre aligha találnék.

*

Ahogy az előző bekezdések is bizonyítják: vénülő ember mind gyakrabban vissza-visszahúzódik az emlékeibe. Ez nem menekülés. Még csak nem is kór-, hanem természetes (élet)kortünet: még a múlt század első felében összeszerkesztett-szerelt, huzamos időn át használt öreg készüléken (PC...? Vagy még csupán P...?) a legújabb DVD-k helyett könnyebben s akadozás nélkül lejátszható egy-egy régi lemez, ami keresgélés közben, vagy csak úgy magától előbukkan a mindenféle vegyes holmival, tél-túl még hasznavehető darabokkal, s ki-tudja-mire-jó (vagy mire sem jó) töredék lomokkal-kacatokkal teliszúfolt padlás vagy pajta valamely félreeső zugából.

*

Apám ritkán szánta rá magát, hogy meséljen nekem. Ilyenkor többnyire a gyermekkoráról, fiatal éveit viszontagságairól, esetleg háborús élményeiről számolt be. (Ez utóbbiak sorában beszélt el például azt a történetet is, amiből kiderült, hogy a többi harctéri kiténtetése között egy doboz mélyén őrizgetett [s egyben – jó okkal – rejtegetett] nagy ezüst vitézségi érmét voltaképp nem is harci cselekmény véghezviteléért kapta – erről azonban később, majd máskor.) Ezeket a történeteket, életmozzanatokát, eseteket többnyire takarosán kikerekítette, s itt-ott – igen mértéktartó módon – ki is színezte. (Ám az is lehet, hogy csupán előhívta a valódi színek néhányát.) Igazi mesét – méghozzá tanító mesét – egyetlen egyet hallottam tőle. Talán olyan kilenc-tíz éves forma lehettem, amikor elmondta nekem. Nem alaptalanul feltételezem: ő maga sem igen volt idősebb – de valószínűleg fiatalabb sem – nálam, amikor először hallotta s az elméjébe véste. Így szól a mese:

Volt egyszer egy jómódú gazdaember. Volt néki három fia. Amikor ez az ember annyira megöregedett, hogy végül már dolgozni sem bírt, egy napon odahívta magához őket. „Fiaim – azt mondja –, nékem mán nem sok van hátra. Hóttom után tirátok marad minden, amit az életem során összekuporgattam. Rátok hagyom s már most a kezetekre bízom az összes vagyonomat. Abból, ha szorgosan dolgoztok meg okosan gazdálkodtok, gond nélkül megélhettek mind a hárman. Hanem, fiaim, egy dolgot még meghagyok néktek: tisztesség végett mindennap új csizmát húzzatok.” Ennyit mondott a három fiának, egy szóval sem többet. Hamarosan, tán még aznap vagy másnap, meg is halt az öreg. A fiai elsiratták, eltemették, utána meg nekifogtak gazdálkodni a rájuk maradt vagyonnal. Igen ám, de semmi módon nem bírtak egyről a kettőre jutni. Jól megjegyzték apjuk utoljára mondott tanácsát, s hogy annak eleget tegyenek, minden áldott nap azzal kezdték, hogy elmentek vásárolni egy-egy pár új csizmát, s azt húzták fel a lábukra. Feszítettek is nap mint nap nagy büszkén a fényes új csizmájukban. Ment is ez így egy jó darabig. Csakhogy pénzbe került ám az új csizma, nem is kevésbe, így aztán az apjuktól örökölt vagyon egy-kettőre a felére, harmadára, negyedére csappant, végül meg teljességgel oda is lett. Így aztán nemhogy gyarapodtak volna a fiúk, de már éhezni meg rongyoskodni kellett mind a hármójuknak. Inségükben azt sem tudták, mihez kezdenek, mitévők legyenek. Hanem egy falubéli öregembernek egy idő múlva igencsak szemet szúrt, hogy milyen állapotba kerültek. El is ment hozzájuk egy nap. „Hát véletek meg mi történt, azt mondja, hová lett az örökölt vagyon meg a gazdaság?” Azok elsorolták néki, hogy az apjuk meghagyta: mindennap új csizmát húzzanak, hát arra kellett ráköltetni az örökséget. Nagyot kacagott

erre az öreg: „Tik meg persze meg is vettétek azt az új csizmát mindennap!” „Mink meg”, mondták neki a fiúk. „Hijnye, de bolondok vagytok! Van-é valami subick vagy kenőcs a háznál meg egy kefe?” Előhozták neki, ő meg a saját maga kopott, viseltes, ócska csizmáját a szemük láttán kipucolta fényesre, csak úgy ragyogott. Odamutatta nekik: „Ugye hogy olyan, mintha új volna?” Azok rábólintottak: „Olyan az, szakasztott olyan.” „Na, lássátok, azt mondja az öreg, hát így kell mindennap új csizmát húzni!” Azok meg is fogadták az öregember szavát, s attól fogva pucolással, fényesítéssel újítták meg mindennap a csizmájukat. Szorgos, kitartó munkával pedig még az elvesztegetett vagyont is lassacskán visszaszerezték.”

Így szólt hát Apám tanító meséje a lábbeliápolás fontos voltáról. S hogy neki vajon miért nem még kisebb, mondjuk, három-négy esztendő korában mesélheték el? Feltételezhetően azért, mivel a szegénység alján küszködő családban egy akkora kisgyerek lábára még aligha jutott cipő, amit tisztogatnia, fényesítgetnie kellett volna. Nem telt rá: felhúzta s viselte, mire belenőtt a lába, a nagyobb testvérek kinőtt cipőit. (Egyébként pedig, ha jól belegondolunk, ez a kis példázat magában hordozza a nálunk akkoriban – az Ó gyerekkorában, de még az enyémben is, s persze csakis a módosabb városiak közt – épphogy csak csírázni kezdő fogyasztói szemlélet józan bírálását is.)

Anyám közvetlenebb ráhatással iparkodott *rásarkallni* egy szem fiát az alapos, lelkiismeretes lábbelitisztításra. Észrevéven, hogy a cipóm vagy kis bakancsom orrát meg oldalát kikéfelem ugyan, de a hátulsó, nekem láthatatlan régiókra már vajmi kevés gondot fordítok, mindannyiszor rám szólt: „A sarka tán nem a tiéd, kisleány?”

Talán éppenséggel Apám tanmeséje s Anyám figyelmeztető mondata kapcsán ejthetnék néhány szót szocializálódásom kezdeteiről is.

Szüleim – akárcsak kortársaimban az ő szüleik – tőlük telhetően iparkodtak idejekorán bennem is elültetni a viselkedés s az emberi együttélés szelíven elfogadott szabályait. Ezek nem csekély része a szűkebb s tágabb közösségbe való – lehetőleg súrlódásmentes – beilleszkedést szolgálta, néhányuk pedig méltán odasorolható a legfontosabb erkölcsi parancsok közé.

Mi mindenre is emlékszem a legkorábbi időkből? (Ez elég régen volt, úgy 72-73 esztendeje.) Például az engedelmesség meg az illetudás szelíd parancsaira. Legfeljebb hároméves ha lehettem, de még idáig visszhangzanak Anyám szavai: „Fogadjál szót, kisleány!” Aztán: „Köszönjél szépen a néninek!” Vagy: „Mutatkozzál be a bácsinak!”

S az Apáméi valamelyest későbből, no meg néhány fokkal érdesebben: „Ne feleselj!” Továbbá: „Akkor beszélj, ha kérdeznek!” Hogy pedagógiailag miként értékelhetők Apám – hm, hát nem épp waldorfi, még csak nem is comeniusi vagy Karácsony Sándor-i szellemben fogant – utasításai, azt most ne firtassuk. Bennem mindenestre gyökeret eresztettek. Azóta is nehezen állom, ha valaki – bárki – belevág a másik ember szavába. Ha az enyémbé, ha a máséba – szinte mindegy.

Lényegét tekintve ide sorolható Apám másik figyelmeztetése is: „Várj a sorodra!” Elég korán hallhattam tőle első ízben, s azt követően még számos alkalommal. Nem is szerettem, s ma sem szeretek – sem valóságosan, sem képletesen – mások elé tolakodni, s mindannyiszor felháborodom az erőszakkal vagy fon-

dorlatosan a többi ember – a türelmesebbek, illemtudóbbak, gyengébbek – elé nyomakvók láttán.

Nagyjából ez idő tájt tanulhattam meg azt is, hogy a másét elvenni nem szabad („Ne lopj!”), s hogy hazudni meg csúnyán beszélni sem (volna) szabad. Arról viszont már bajosan (sem) tudnék számot adni, magamban miképpen értelmeztem s tettem helyre e legutóbbi tiltás érvényre jutásának hézagait és ellentmondásait. Nap mint nap hallottam ugyanis, hogy a felnőttek meg a nagyobb fiúk igenis szoktak csúnyán beszélni, sőt – mi tagadás – Apám száján is ki-kiszaladt olykor egy-egy vaskosabb kifejezés. (Közülük – ámbár a jelenkor trágárságai közepette legfeljebb a megszokottnál kissé ódonabb hangzásuk lenne feltűnő – ezúttal egyet sem idézek.)

Nincs emlékfogódzóm hozzá, hogy mikor s hogyan (valószínűleg már iskoláskoromban, hisz a családban, sőt még a közel lakó rokonságban sem volt nálam kisebb gyerek), de azt is idejekorán megtanultam, hogy a kisebbeket, gyengébbeket nem illik, nem szabad bántani. Ez már magasabb erkölcsfilozófiai kategória: a méltányosság s az igazságosság fogalomkörébe tartozó parancs, illetve tiltás. Mindenesetre elég mélyen belém vésődött, s gyerek- meg serdülőkoromban *kezdeményezőként* nem is szegtem meg soha. (Viszonzásként, megtorlásként is legfeljebb egyszer-kétszer, s természetesen nem mentség a vétkemre, hogy mindannyiszor hirtelen jött ádáz indulatból. Úgy látszik, eleve túl kemény talajra talált bennem a megütött egyik orca másikának odakínálását javasló jézusi ige.) Erőfölénnyel viszont – már kamaszfiúként – egyetlen alkalommal bár, de igen csúnyán visszaéltem. Borzadva, viszolyogva tekintek akkori magamra, mintha nem is én lettem volna: iskoláskorom egyetlen úttörőtáborában egy nálam kisebb és gyengébb gyerek összegyűjtött mogyorókészletét vámoltam meg galád módon. Máig éget miatta a szégyen, ha eszembe jut. Márpedig eszembe jut időről időre. Elgondolkodtató, sőt megdöbbenítő: néha milyen kevés kell hozzá, hogy a pokol kapujáról lepattanjon a jól-rosszul rátolt retesz, s fokról fokra – vagy akár egyik pillanatról a másikra – elszabaduljon, s átvegye uralmát bennünk és felettünk az a szörnyűség, amit oly láttató erővel ábrázol Golding *A legyek urában*.

Ami a rendelkezésre álló javak igazságos elosztását illeti, arról legfőképp Anyám mondott maradandó szavakat: *„Akármilyen kevesünk is volt, s akármilyen sokan voltunk rá, kedvesanyánk mindig úgy intézte, hogy egyformán jusson belőle mindenkinek. Ha csak egyetlen szem cukor volt, azt is széjjelvagdosztuk és elosztottuk egymás között.”* Ezt a mozzanatot – bizonyára nem minden céltatosság nélkül – az évek során több alkalommal is felidézte, s én eleinte bizony gondolkodóba estem: vajon egy szopogatásra szánt, kőkemény cukorkát hogyan tudtak olyan sokfelé egyenlő arányban szétdarabolni? S mi lett az óhatatlanul szertepattanó cukorkaszilánkok sorsa? Kinek jutottak? Netán – ami a legrosszabb – az igazságosság végett veszendőbe kellett menniük? S persze arról sem ejtett szót, hogy „kedvesanyánk” vajon magamagát is részeltette-é az elosztásnál. Hetven s egynéhány év tapasztalatai és megfigyelései alapján okom van rá, hogy feltételezzem: ilyesmi legfeljebb kivételesen, elvétve fordulhatott elő. (A technikai részletek tekintetében pedig végül arra a következtetésre jutottam, hogy az elosztás sorsára kerülő egy szem cukor bizonyára tejkaramella lehetett. Esetleg kockacukor.)

Testvértelen létemre nekem, sajnos, nem volt kivel osztozkodnom sem az elfogyasztható javakban, sem a szeretetben (ami Pál apostolnak Károlyi Gáspár tolmácsolta szavai szerint *soha el nem fogy*). Egyedüli voltom előnyeként így számomra mindenből több jutott, mint egy olyan család sarjának, ahol három, négy, öt, vagy még annál is több gyerek igényeit és kívánságait kellett a mienkhez hasonló anyagi körülmények között kielégíteni. Ebből adódóan, és persze Szüleim jóvoltából, a háború és a rá következő inflációs időszak legínségesebb éveiben sem volt részem tartós és túlzottan kemény, az elemi szükségleteket is csonkító nélkülözésben.

Hogy mindezt miként éltem meg? Többféleképpen. Egyfelől: lassacskán, de a környező világról alkotott első – kezdetleges – fogalmaimmal (világkép...?) nagyjából egyidejűleg kialakult bennem egy szilárd és jótékony biztonságérzet. Ennek leegyszerűsített lényege: nem érhet komoly baj, amíg a Szüleim gondjaira vagyok bízva. S ugyanennek az érzésnek már-már irracionális kiegészítő párja: amíg én rájuk vagyok bízva, őket sem érheti baj. (Ezen a jó ideig épségben létező s működő képzeletbeli kettős kristálygömbön kamaszkorom közepe táján keletkeztek az első repedések: amidőn Anyámnak egy időre kórházba kellett vonulnia, továbbá kettejük kapcsolata is válságosra fordult.) Másfelől viszont tudára kellett ébrednem annak is, hogy vágyaim, kívánságaim – legalábbis azok, amelyek pénzkiadással járnának – nem lehetnek korlátlanok. Végeredményben tehát javamra vált az a szegénység, amibe beleszülettem, hisz egyetlen gyerek létemre sem kényeztettek el annyira, hogy „egyke”-ként nőjek fel. Ezenfelül nap mint nap láthattam: vannak még nálunk is szegényebbek. Így hát nem vert gyökeret bennem a mások iránti irigység meg az örökös elégedetlenség, sőt inkább ez utóbbiakkal épp ellentétes érzés (részvét? empátia?) zsenge csírái kezdtek a mélyből elősarjadoszni.

*

Végigfuttatván tekintetemet az eddig leírtakon, csak most akadok fenn rajta: a fő- és alcímben kiemelt derűhöz-borúhoz meg a fehérhez-feketéhez képest inkább csak valami áttetsző borongás érzékelhető olvastuk során. (A mogyorókészlet megvámolásáról szóló rész kivételével: az nagyon is fekete.) Nos, következék hát a címhez illő módon valami kontrasztosabb tónusú is. Ehhez azonban át kell lépnünk a jelenbe.

2012. február első hetében járunk. A hosszan tartó, lágy enyhületet előzve megjött, bezúdult a tél, az igazi – egyenest Szibériából. Másodikán már baljós ígéreteit ragyogtatta a verőfény. Manapság ilyenkor már csak a szegény medvét emlegetik, aki a maga árnyékát megpillantván lemondóan legyint s visszabújik a barlangjába. Szülőföldemen, Debrecenben s a környező hajdúsági falvakban ritkán láttunk medvét (legfeljebb a Nagy meg a Kis Medvét az égen, de azt Göncölnek hívtuk), ezért az évszázados megfigyelésekből fakadóan ez a mondás járta: „Ha fénylik Gyertyaszentelő, az íziket is szedd elő.” Vagyis: ha február másodikán, Gyertyaszentelő Boldogasszony napján derús, napfényes időre virradunk, az annak a jele, hogy a fagyos tél még nem fogyott ki a tartalékaiból – „nem adta ki a mírgit” –, így hát gond lesz a fűtéssel, s a megfogyatkozott tűzifa híján hozzá

kell nyúlni az ősszel kötegekben, kékékben takarmánykiegészítés céljából félre-
rakott tengeri-, azaz kukoricaszárhoz, a szárízíkhöz is.

Gyertyaszentelő előjelei nem okoztak csalódást: napok óta 8, 10, 14 fokos
mínuszok járnak. (Itt: a mi környékünkön; Csíkszeredában inkább 20, meg még
annál is lejjebb.) „Legalább nem köpi be a légy a szalonnát” – mondogatják
ilyenkor a derűlátásra hajlamosak. Három napon át szünet nélkül havazott,
némi fennakadást okozva ezzel a közlekedésben. (Merthogy a vasúttársaságot a
téli fagy s a havazás mindahányszor váratlanul éri: ugyan ki fia számít rá, hogy
december s március között ilyen szokatlanul rendellenes időjárás is előfordulhat?
Nyáron meg nyilván a hőtágulás folytán meghosszabbodott sínek miatt késnek
a vonatok.) Esztendők óta nem láttam ennyi havat. Ma délelőtt viszont a nap is
előbújt és sütött – pontosabban: csak ragyogott, tündökölt – hét ágra majd egész
napon át. Az ajtón kilépvé azt látni, hogy fehér az egész világ.

Fehér, fehér, fehér.

Akkor hát mi is a fekete e pompázatos, nagy-nagy fehérség közepette?

Ó, hisz jóformán semmi – csak a gond, ami vele jár, mögötte lappang, s ott
ólálkodik a nyomában alattomosan és szüntelenül. A vészesen fogyatkozó tüze-
lő. A veszettül felpörgő villanyóra. A mindennapi lét megnövekedett költségei.
Az ország útjain közlekedő gyermekeink miatt gyötrő aggodalom: nem éri-e
baj valamelyiküket? És így tovább – a személyre szabott részleteket vég nélkül,
napestig sorolhatnánk.

De minek?

Nézzünk most inkább arra, ami fehér.

Hisz alatta úgymint ott nyomakodnak már fölfelé tapogatózva a hóvirág túhegyes
levelei.

(2012. január–február)